

૪૩૫૭

હરિપ્રસાદ વિરહ.

ઉદાર દિવના મહા કીર્તિવંત દેશાઈ શ્રી હરિપ્રસાદ
સનોકરામ જરટીસ ઓફ ધી પીસ)ના મરણ
સમય થયેલી દિવગીરીનો ચિતાર.
પ્રગટકૃતા.

બાલુભાઈ કહાનદાસ મણિયાર

ભાવનગર.

અમદાવાદ.

પાનકોરને નાકે ધાંચીની વાડીમાં
એંગ્લો વર્નાક્યુલર પ્રીન્ટિંગ પ્રેસમાં
શા. નથુભાઈ રતનચંદ મારફતીઆએ છાપ્યો.

કિંમત રૂ ૦-૧-૦

૧૭/૫/૨૦૨૦

૧૭/૫/૨૦

આ

પુરતક દેશાધ શ્રી હરિપ્રસાદના તમામ દિતેન્દ્રિયોને
અર્પણ કરું છું.

તા—૨—૫—૯ શુકરવાર.

લી૦ શેવક.

બાલુભાઈ કહાંનદાસ મણીયાર.

લાવનગર.

વિજ્ઞાપના.

મારા નેકી ગુણ ગૃહણ કરનાર આર્ય બંધુઓ આ-
ધુનીક સમયમાં યશસ્વી પુરુષોનાં મર્ણુ સમય થયેલી દિવ-
ગીરીની યાદગીરીને માટે શોક ભરિત ચોપાનીયાંઓ તેમજ
પુસ્તકો બહાર પાડવાનો રિવાજ ખુદ ભાવનગરમાં તેમજ ધ-
ણુએક સ્થળે મારા જોવામાં આવેલો છે. જેથી કરી કી-
ર્તિવંત દેશાર્ધ શ્રી હરિપ્રસાદ વિક્રમ સાસુ ઝોગણીશે છે-
તાલીશના વૈશાક સુદી અગિયારશને બુધવારના રોજ દિવસ
ચહદતાં કલાક અગિયાર લગભગ આ ક્રાંતિ દુનિયાંને ત્યામ
કરી સ્વર્ગ સિદ્ધાવ્યા છે. જેથી શહેર ભાવનગરમાં રેલઝેલ
શોક થઈ રહેલો જોઈ આ નાનકડું પુસ્તક લખવા મારા
મનમાં ઉમેદ થઇ.

નામદાર દેશાર્ધને માટે લોકોનાં મન ખેદયુક્ત થાય
તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય જોવું નથી.

દેશાર્ધ પેતે ધણાજ ઉદાર દયાળુ તેમજ ઈશ્વરી બ-
ક્ષીસ પૈશાનો કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો તે વિશે તેઓ સા-
હેબને ધણીજ સરસ સમજણ હતી જેથી કરી તેમણે પો-
તાના પુર્યજોની કીર્તિને વૃદ્ધિ પમાડી અમર નામ કર્યું.

તેમના પિતાશ્રી દેશાર્ધ સંતોકરામ જે કે ભાવનગ-
રના મુખ્ય દિવાનની જગ્યાએ બિરાજતા હતા અને વડીલ-
બાઈશ્રી હમનલાલ જે કે પ્રાઈવેટ દિવાનનું કામ કરતા હ-

તા તેમની લાંબી મુદતની સંતોષકારક નોકરીનાં બદલામાં નામદાર ગોહિલ મહારાજના તરફથી રૂપૈયા દશ હજારની ઉપજવાળું મહુવા પ્રગણાનું કુંભણ ગામ બક્ષીસ મળેલું છે.

તેમના વડીલ દાદા શેવકરામ પણ બાવનગરની દિવાનગીરીનું કામ કરતા હતા તેઓએ પણ ઘણીજ ઉત્તમ પ્રકારની નોકરી કરી મહારાજની મરજી સાચવી કેટલાએક ખેતર તથા વાડીઓની બક્ષીસ મેળવેલી છે.

દેશાઈ શ્રી હરિપ્રસાદને સંવત ઓગણીશે જતીશની સાલમાં પિતાશ્રી સંતોકરામનું અવિશ થવાથી તથા સંવત ઓગણીશે તેત્રીશમાં વડીલ બાઈશ્રી છગનલાલનું અવિશ થવાથી સર્વ પ્રકારની સંભાળ પોતાનેજ રાખવાનો વખત આવ્યો કારણ જે દેશાઈ સંતોકરામ શેવકરામની તમામ પ્રજામાં ફક્ત હરિપ્રસાદ એકીલાજ હતા.

દેશાઈ હરિપ્રસાદનો જન્મ શહેર બાવનગરમાં સંવત અદ્વારશે સતાણના અશાઠ શુદ્ધ ખીજને સોમવારના રોજ દિવસ ઉગમતા સૂર્યોદય સમય થયો હતો તેમના તમામ લક્ષણો જન્મથીજ સ્તુતીપાત્ર જેવામાં આવ્યાં હતાં અને તેજ અરસામાં તેઓ બાળ્યશાળી કહેવાયા છે.

આ ગૃહસ્થને પારકી તાબેદારી નળવવી ખીલકુલ રૂચરિજ નહીં જેથી કરી તેમણે મોટી કીર્તિવાળી દિવાનગી જગ્યા ધણીએક વખત અપ્રીય કરી છે. તેમનું મન આધ્યાવસ્થામાંજ નોકરીથી વિરહ હતું જેથી

કરી પોતાની પંદર વર્ષની લઘુ વયમાં જે સમય પોતાના પિતા ભાવનગરના દિવાનના આદેશપર ગિરાજતા હતા તેજ અરસામાં મહેતા શ્યામજી તથા પરિજ્ઞ જમનાદાસ બાપુજી મોઢ વાણિયા જે કે હજીપણ પોતાની શાંતિયોમાં તેનાં મનાં ધરનાં મોટેરા તરિકે મનાય છે; તેમને પક્ષમાં લઈ શેહેર ભાવનગરમાં નારણજી હરિપ્રસાદનાં નામથી દુકાન, કાહાડી સરારી બહેનાર જરૂ કર્યો.

સારઆદ પોતાની સત્તર વર્ષની ઉમરે મુંબઈમાં પણ તેજ નામથી વહીવટ ચલાવી દુકાન કરી અને બંને દુકાનોપર ધમધોકાર બહેપાર કરવા લાગ્યા જેની અંદર તેઓ બેઠે જગ્યાએ ફતેહ પામ્યાં.

આ ઉદાર સદગૃહસ્થને પોતાના વડીલ જે કે રામરામ ઝાટકાવનાં નામથી પ્રસિદ્ધ છે તેનીજ પેઠે હથિયાર બાંધવાનો ધણોજ સારો શોખ હતો તેઓ પાણીમાં તરવાર ફેરવવાની કસરત ધણીજ સારી જાણતા હતા તેમજ ઘોડાની સ્વારીમાં ધણીજ અંચળ હતા.

યશસ્વી દેશાર્ઠજીએ આ ફાંતી દુનિયાંને મુળથી જીતીજ માની નાશક, ત્રંબક, કાશી, પ્રયાગ, હરિદ્વાર, અંબાજી, બહેચરાજી, પ્રભાસપાટણ વિગરે યાત્રાઓ કરી સર્વ સ્થળે નામના કરી અતિ ઉત્તમ પ્રકારનો લાભ મેળવ્યો છે.

દયાળુ દેશાર્ઠને મુળથીજ ધર્મપર આસ્તા ધણીજ હતી જેથી તેમણે ધણેક સ્થળે કુવા, વાવ તથા સદાવૃત્તો શરૂ કર્યાં છે.

ખુદ ભાવનગરમાં નીલકંઠ માહાદેવમાં તથા ટેકરીપર
બવ્ય ધર્મશાળા બંધાવી છે.

ટેકરીપરની ધર્મશાળા બંધાવી પોતાના પિતા સંતો-
કરામ તથા બ્રાતા હગનલાલનાં મરણ પાછળ રૂપયા દોઢ
લાખનો સંકલ્પ કરી દેવાલય બંધાવી સન્યાસીઓને માટે
અન્નક્ષેત્ર શરૂ કર્યું.

આન. દેશાર્જી હરિપ્રસાદને મુકામે બંધાતાનો પણ
અનહદ શોખ હતો જેથી તેમણે શહેર બહાર રૂવાપરીને દરવાજો
તથા શહેર દરમીયાન નાગરપોળને નાકે મનદર મુકામે
બાંધી શહેરને દેદિપ્યમાન કર્યું છે અને હજુ પણ રૂવા-
પુરી માતાના દરવાજા બહાર અતિશય સુંદર મુકામે
બંધાય છે જેની અંદર રંગ વિગેરે બીજું ઘણુંજ જુજ
કામ અદ્યુર છે અને તે મુકામમાં હજુ વાસ્તુ પણ કર્યું નથી.

તેના બોંયરાં, કપાટ, રસોડાં, કુવા, ટાંકાં, વીગેરે કામે
ઘણીજ જુગતીથી કરવામાં આવ્યાં છે અને જે મુકામે
હજુ સાદા છતાં ઘણીએક વખત સાંજના સમયે જોવા
માટે લોકોની ઠઠ મળે છે ખરેખર તે બંગલા ન્યારે રંગ
બેરંગી થશે ત્યારે તેની રચના અતિશય પ્રસંશનીય થઈ પડશે.

જે અરસામા હું મીસ્ત્રી પીતાબંર વસ્તાની ઓદિસ
માં ક્વાર્ક તરિકે નોકરી કરતો હતો તેજ સમયમાં મજકુર
મુકામે બંધાયા પ્રથમ તેનો નકશો જોઈ મારું મન હર્ષ
યુક્ત થયું હતું.

ઉપરના મુકામે બંધાવા માટે પ્રથમ પ્રખ્યાત કંટ્રાક્ટર પિતાંબર વસ્તાને રૂપેયા અઠાણું હજારથી કંટ્રાક્ટ આપ્યો હતો. પરંતુ કંટ્રાક્ટથી કામ નકશા પ્રમાણે થશે અને પાછળથી મારી ધારણા હાલ કરતાં વધારે સારી થશે તો તે ઉમેદ બર નહીં આવે, તેવો વિચાર પ્રગટ થવાથી તે તેમને મન ગોઠયું નહીં જેથી તેમણે તે કંટ્રાક્ટ રદ કરી માપથી કંટ્રાક્ટ આપ્યો છે અને પ્રથમ કર્તા પણ ઘણી સારી ગોઠવણથી બંધાય છે. મજકુર મુકામેથી વધારે સુંદરતા શહેર બાવનગરમાં મહારાજના દરબારગઢ શિવાય બીજી કોઈ જગ્યાએ જોવામાં આવતી નથી.

આ ઉદાર દિવસના ગૃહસ્થ તરફની અંથ કર્તાઓને ધણોજ આશ્રય મળતો હતો. ખરેખર તેઓ એક ગુર્જર અથોની કદર જાણનારા હતા. તેમને સાંથી ગાડી, ઘોડા તથા તેમનો કીમતી શ્રંગાર તે શિવાય બન્યા મંડીત સેવાં વિગરે રકમ બંધી નાંચાની ચીજો પ્રજના તમામ લોકોને જનપ્રસંગ અતિ ઉદારતાથી વાપરવા આપતા ગૌરક્ષક સભામાં તથા દરેક સુકૃત્ય અર્થે થતા ફંડોમાં પોતે આગળ પમણું બરતા તે શિવાય તેમના સુકૃત્યો તથા જાણવા જેવી બાબતો લખવા ધારે તો એક મોટું જબર પુસ્તક થાય.

તેમજ આ પ્રસંગ શોક સમયનો છે જેથી વધારે વિગત વાર બીના લખવી દુસ્ત નહીં ધારી ટુંકામાં જણાવું છે કે દેસાઈ સરખા સુકીર્તિવંત પુરૂષો શહેર બા-

વનગરમાં તો શું પરંતુ આખા કાઠિઆવાડ પ્રાંતમાં કવ-
ચિત્તજ થયા હશે નામદાર દેશાધીજીને પોતાના વખાણ ક-
રાવવાં તે વાતનો ઘણોજ આણુગમો હતો. જેથી કરી
અંથ કર્તાઓને ઘણોજ આશ્રય આપતા તોપણ અર્પણ પ-
ત્રીકા લેવી તેમને પસંદ ન હતી; પ્રખ્યાત દેશાધીજી સાત
પુત્ર અને પાંચ પુત્રીનો લાંબો પરિવાર તથા સઘજો વૈભવ
છોડી માત્ર ઝોગણપચ્ચાશ વર્ષની લઘુ વયમાં રકમઅંધ
સુકૃત્યો કરી વિજયી ધ્વજન ફરકતી મુડી સ્વર્ગ સિધાવ્યા છે
અને જેનાં બવિશી શહેર ભાવનગરમાંતો જનરલ શોકની
રેલ આવી છે; તળાવ કીનારે યાગ બગીચામાં દેવજોમાં
પાણીને આરે નગરની નારીઓમાં કાપડ બજાર દાણાપીઠ
શાક મારકીટ દરબારી ઓરીસમાં લાઇબ્રેરી તથા ગુજરી
નામથી ઝોળખાતી બજાર તથા ઘેર ઘેર દેશાર્દનાં મરણ-
ની દિલગીરી તથા તેમના સુકૃત્યોની પ્રસંશાની ધ્વની શ્ર-
વણ કરવામાં આવે છે. તેમનો આટલો વૈભવ છતાં સ-
હેજ ગર્વ નહીં હોવાથી નાહાંના મોટાં સ્ત્રી પુરુષો ઘરડાં
ડોસા તથા છેક નાનાં છોકરાઓને પણ તેના મૃત્યુ પાછળ
દિલગીરી ઉપજ્યા શિવાય રહેતીજ નથી.

લી૦ હિતેચ્છુ.

બાલુભાઈ ક્ષાનદાશ

મંથીઆર ભાવનગર

(૯)

પ્રખ્યાત દેશાધ હરિપ્રસાદના મર્ણ.

સમય થયેલો દિલગીરીના ચિતાર.

દાહો.

સંવત વિક્રમ ઓગણી, છેતાલીશની સાલ,
કેર થયો વૈશાકમાં, ભાવનગર મુકામ;
સુદ અગિયારશ દિનને, હતો વાર બુધવાર,
હરિપ્રસાદ હીરો ગયો, થયો શોક અપાર.
ન ભરમેદિવસ અતિ, નજરે તો દેખાય,
વાટે ને ઘાટે વદે, લોકો મુખથી હાય;
જગત નિયંતા નાથ હે, કરમાં આતો કોપ,
દોશ અચાનક શો પડ્યો, કે આવ્યો આરોપ,
સ્વીકાર્ય વિનતી દિનનીશા, અવળું આતો થાય.
નઅ તણો દિવસ અરે, આજે શું ઓલાય,
કુંડો રહી મંદવાડને, જળરી કીધી હાણ;
દિલગીરી ઉપજી દેશમાં, સર્વ સ્થળે નીરવાણ,
કાળ કે આગે અરે, અવળો તે શું થાય.
આર દિવસના રોગમાં, આતે શું કહેવાય?
કુંદન મોહિલવાડમાં ભાવનગર સંસ્થાન;

તે મધ્યે હીરો હતો, હરિપ્રસાદ સુખથી.

રત્ન આજ ઉડી ગયું, ખોળું ન મળે કાંઠી;
હરિપ્રસાદ હિરો જતાં, વશી દિવગીરી આંહી,

માત્રીની.

બહુ બહુ બહુ યુર, આજ નકી થયું છે,

રત્ન નગરમાંથી, આજ નિશ્ચય ગયું છે;

તન મનથી સહુને, શોકની લાલ છુટે,

અરર મુખ કંઠા, કંઠક તો શિર કુટે.

વિપરીત વર્ષો; મેઘ આજે અરેરે,

• લગ્ન સમયમાં, વિધન આવ્યું ખરેરે;

જગતમાં ગીત જાઝાં, કીર્તીના રંગ વાયલાં.

અરે શું હાય આજે; સ્વર્ગવિશે સિધાવ્યાં.

શીખરણિની ચાલ

ગતિ તારી ન્યારિ, ગહન વિભૂ કોઈ નવ કળે;

અધ હિત મૃત્યુ ન્યાળિ, સર્વાંગો સહુનાં બળે,

શૂરો અતિ શાણો , કદર દાન જે બહુ બહુ,

વિયોગે રે બહાલા, સ્નેહ સંભારે જન સહુ.

ઝોધવજીનો સંદેસો.

દેશાઈ વીરા વૈભવ મુકી ક્યાં ગયા.

છોડ્યો શીડો આ સંસાર જો;

ટાળે ટાળે ગળી સડું લોકો સડું કળકળે

કરે કીર્તી તથા પોકાર જો;

દેશાઈ વીરા વૈભવ મુકી ક્યાં ગયા;

છોડ્યો—

મીષ મેવા છોડી જતાંરે કેમ ગમ્યું,

મુક્યાં રોતાં સર્વે જાળજો;

નોકર ને આકર ઘણેરા હળવજો,

હડકા આવે તુજ ઉપકાર જો.

દેશાઈ વીરા વૈભવ મુકી ક્યાં ગયા;

છોડ્યો—

અરે રાહ બહુ છુટ્યો સારા શહેરમાં,

ધ્વની શ્રવણ કરું હાય હાય જો;

દેશાઈ મૃત્યુ સુંજી સહુ દુઃખમાં પડ્યા,

બાળુ મુખે કરે કલ્પાંત જો.

દેશાઈ વીરા વૈભવ મુકી ક્યાં ગયા.

છોડ્યો—

ગીતીવૃત.

અરે સદી કર્તા, સ્મરણ કરું હું ઈશ તાર,

ખર્મ તણો ને સ્થાન, હર્યો તેહને કેમ વાર.

બનજારા.

એકાએક શી આફત આવી, કોઈ વૈધ શક્યા નહીં ફાવી—૨
 બડ ભાવનગરમાં કહિયે, આશ્રય લેવાને જઈએ;
 અરે કીર્તી શું તેની ગાવી, કોઈ વૈધ શક્યા નહીં ફાવી. એ
 દિન જનો બહુ ગુજરતાં, જોઈં ચક્ષુએ અશ્રુ ભરતાં;
 અરે ઈશ દયા નહીં આવી કોઈ વૈધ શક્યા નહીં ફાવી. એ
 ઉદાર સુએ કહેવાયો, યશસ્વી નામે પંકાયો;
 ગુણુ તેના રહું ન ગંણવી, કોઈ વૈધ શક્યા નહીં ફાવી. એ
 કંઈ કંઈ ડાકટરો આવ્યા, કંઈ કંઈ રસ્તા બતલાવ્યા;
 કોઈ કારી કામ નહીં આવી, કોઈ વૈધ શક્યા નહીં ફાવી. એ

મરશિયાં.

હાય હાયરે હરીબાઈ હીરા ગયા,
 નથિ ઉદાર કોઈ એવા થયા રે. હાય હાય રે—
 ખરે કેર કયો પ્રભુ પ્યારા, અરે ગૃહ થયા શું નહારા;
 ગયા આજ દેશાઈ રાય સારા. રે હાય હાયરે—૧
 હાટે વાટે ને ઘાટે એજ વાતો, શોક કરી કરે છે પંચાતો;
 હાય હાય ઉચ્ચાર બધે યાતો. રે હાય હાયરે—૨
 ગયો તળાવને તીર હું જ્યારે, યાય ત્યાં પણ પ્રસંશા એની બારે;

સંભારે દેશાધ વારે વારે. રે હાય હાયરે—૩

મયો નાગરી ન્યાતનો રાજ, સુના થયાં મંદિર એનાં જાજાં;

વાસ્તુ વિનાના બંગલા છે તાજ, રે હાય હાયરે—૩

સહુ જહેપારી શોકને પામ્યા, હર્ષ સહુના દિલથી વામ્યા;

સર્વ સ્થળે દિલગીર બાધ જામ્યા, રે હાય હાયરે—૫

નારી વાત કરે છે નળ તીરે, એક બાજુ રહી ધીરે ધીરે;

હતો શહેરમાં એ એક અમીરે. રે હાય હાયરે—૬

મોહોટો શ્રીમંત એ શહેરમાં બેની, અહંકાર મળે ન પાસ બેની;

આજ દેહી પડી છે કાંઈ તેની. રે હાય હાયરે—૭

હર્ષ સહુનો ઉડી ગયો છે ઉડી, રહ્યા કિશોર સાગરમાં ખુડી;

પતો જડે ન ખોળી મરૂ ધુંડી, રે હાય હાયરે—૮

દિનજનો બાજેછે દિલભારે, દુઃખ ડુંગર દાટ્યો છે અમારે;

એમ કહી સંભારે વારેવારે. રે હાય હાયરે—૯

વિધન નાગરી ન્યાતને આવ્યું, લગ્ન પ્રસંગે આ શું બનાવ્યું;

ધાર્યું થાયે ધણીતું કરાવ્યું, રે હાય હાયરે—૧૦

ખમા ખમા મુખેથી એને કહેતાં, ત્રાસ છુંટે બના આજ જોતાં;

તેનાં પુત્રો પુત્રી રહ્યા રોતાં, રે હાય હાયરે—૧૧

સિપાઈ નોકરો એક બાજુ રહે, કાચમીનો ચક્ષુએ નીર ચુવે;

કોઈ હસ્તી કાઢીએ ન જીવે. રે હાય હાયરે—૧૨

(૧૪).

પૂસ્તકો હતાંજ નેને પ્યારા, જુવે અંથો હંમેશ ન્યારા ન્યારા;
તેવા ગયા દેશાઇ રાય સારા. રે હાય હાયરે—૧૩

પ્રભુ ખોદ પડી શી તમારે, વધુ વડું શું ઈશ વારે વારે;
કંઈ કંઈનાં તૃટયા છે આધારે. રે હાય હાયરે—૧૪

ગાડી ઘોડાના વૈભવ સારા, કર્યા આજે શું એક દમ ન્યારા;
હોડી ગયા દેશાઈ રાય સારા. રે હાય હાયરે—૧૫

ટાહો.

ખાળ અરજ દિલમાં ધરી, કાજ સુધારો આજ;
જુખ્મ અને સંપે બધા, નર્ચીત રનેહ જમાવ,
માળ સદા લેજો પ્રભુ, દાખી દયા અગાધ;
ઈતર ભવે કીર્તી વધો, સદા સુખમાં રાખ્ય.

સમાપ્ત.

